

Dnevniški zapiski domobranca

Ivo Žajdela

Založba Modrijan je izdala knjigo *Leta izgubljene mladosti*, v kateri so objavljeni dnevniški zapiski domobranca Zdenka Rota iz Rakitne. Segajo v čas od leta 1942 do 1948. Knjiga je opremljena z mnogimi dokumentarnimi fotografijami.

Domobranci; slikano v Borovnici, 6. avgusta 1944; stojijo Ivan Bavdek, Zdenko Rot in Ivan Grum, sedita Jože Rot in Andrej Grum.

dni so ustrelili še Jožeta Vidmarja, Jožeta Grmeka, Jožeta Tavžlja in Ivana Mikuša. Precej fantov so odpeljali v internacijo, nekaj na Rab, nekaj v Gonars. Večina se je vrnila, ko so se izoblikovale vaške straže, ki so potem s patroliranjem zagotavljale vaščanom mirno življenje.

Vendar je Rot hitro končal s pisanjem dnevnika, saj je zapis 19. julija zadnji v letu 1942. S kratkimi zapiski je začel spet z novim letom 1943. Vse do velike noči leta 1943 se je ukvarjal s šolskimi obveznostmi na srednji šoli na Rakovniku, zato je v dnevniku le nekaj skopih zapisov, ki so večinoma nastali med prazniki, ko je prihajal domov. Njegovo zapisovanje je pošteno: zapisoval je predvsem to, kar je sam videl oz. doživel, tisto, kar je slišal, pa je tako tudi zapisal. Od tega, kar je slišal in potem zapisal, je le malo takšnega, da danes ne bi vedeli, da se tudi ni zgodilo.

Zdenko Rot se je rodil 22. avgusta 1925 v Rakitni. V družini je bilo osem otrok. Živel so lučaj od baročne cerkve sv. Križa. Imeli so srednje veliko posestvo, z vrtom okrog hiše, sadovnjakom, njivami in gozdovi, ki so bili glavni vir dohodkov. Vsak košček zemlje je bil obdelan, sejali so žita in sadili krompir, travniki so bili pokošeni. Imeli so nekaj živine.

Vlak na Drenovem Griču Zdenkov dnevnik se začne 12. julija 1942, v času, ko se je zaradi partizanskih akcij in nasilja na tako imenovanem osvobojenem ozemlju na Dolenjem in Notranjskem začela povračilna italijanska ofenziva. Takrat so partizani

poskušali »mobilizirati« domače prebivalstvo: »Vsi od 16. do 45. leta« so se morali zglasti »popoldne ob pol šestih«, da bi potem za partizane z Drenovega Griča nosili pakete s soljo, cigaretami in vžigalicami, obleke ter živila. Partizani so namreč poln vagon teh »dobrot« dobili od Italijanov v Ljubljani. Še prej so na železniški postaji na Drenovem Griču umorili tamkajšnjega postajenačelnika, da so potem vagon lahko postavili na stranski tir in ga nemoteno praznili. Že desetletja nas »učijo«, da partizani (in komunisti) niso z nikomer kolaborirali, da so bili (samo) borci NOB, kolaboranti, in kar je še drugih slabšalnih izrazov, pa da so bili drugi, ki so

jih oni samo uničevali. Do konca zlagani svet.

Revolucija in okupator Okoli 150 ljudi je tri noči nosilo tovore v gozd. Zadnjikrat so proti jutru za njimi že začele padati granate. Naslednji dan so Italijani obkolili Rakitno, niso pa se spustili v vas, ampak so ostali na položajih nad vasjo. Šele v petek, 17. julija 1942, je italijanski okupator prihrumel z vseh strani ter preiskoval, premetaval in pokradel je, kar se je dalo. Pobrli so legitimacije, jih na novo zaznamovali in nato vrnili. Tisti dan so okupatorji ubili Toneta Kržiča (Jeršinovega), Venancija Rota, brate Tavželj – Janeza, Tineta in Vinka, Franca Petelina in Ivana Kržiča. Čez dva

Odgovor na nasilje Prva žrtev partizanov v domačem kraju je bil Tone Kržič, po domače Šmitov, drugi Tone Bezek, ki je bil star sedemnajst let. Septembra 1943 je kapitulirala Italija in italijanska posadka je pustila vse orožje in strelivo. Vzeli so ga vaški stražarji, ki so se s stražarji iz Sv. Vida in Borovnice pridružili domobrancem. Zdenko Rot se je domobrancem pridružil sredi decembra.

Čeprav sam direktno o tem ne piše, se tudi iz teh dnevniških zapisov vidi, kako se nastanku in obstoju protirevolucije (vaških straž in domobrancev) ni dalo izogniti. Partizansko nasilje oz.

komunistična revolucija sta leta 1942 in potem leta 1943, še posebej po italijanski kapitulaciji, sistematično uničevala domače politične nasprotnike. Ti so imeli le eno možnost: da se začnejo pred tem nasiljem braniti. To pa se v navzočnosti okupatorja ni dalo drugače, kot da si hrbet pred njim zavarujejo z neke vrste sodelovanjem. Takšno sodelovanje, kot je bilo v Sloveniji, pa seveda ni imelo nič skupnega s kolaboracijo po drugih evropskih državah, saj tam niso nikjer komunisti (partizani) sistematično in »na debelo« pobijali svojih notranjih političnih nasprotnikov.

Umik v Italijo – in Argentino

Z letom 1943 Rotovi dnevniški zapisi postanejo redni. Njegove beležke so sicer faktografske: pohode, boje in najrazličnejše okoliščine je morda zapisoval le, da se jih bo v prihodnje spominjal. Zdi se, da ni pisal, da bi drugi brali za njim.

Po pridružitvi domobrancem 14. decembra 1943 je nekaj časa vadil vojaške veščine v Ljubljani. 11. januarja 1944 je bil dodeljen posadki v Grosupljem, 26. maja v Šmarje-Sap, 25. oktobra je bil nad Višnjo Goro ranjen v roko in nogo, zdravil se je v bolnišnici v Ljubljani, sredi decembra pa se je vrnil v enoto v Grosupljem. Zapiski od novega leta do 12. marca 1945 manjkajo ali pa jih ni zapisoval. V tem času so ga premestili v Postojno, od tam pa se je z drugimi domobranci 27. aprila preko Vipave in Gorice umaknil v Italijo. Preko Palmanove, Meistr in Visca je prišel do Rima, kjer je živel dobro leto.

Živel je v vojaških taboriščih, obiskoval taboriščno gimnazijo, opravljal izpite, dozoreval, občasno se ga je lotevalo domotožje. Z domačimi razmerami ni bil dobro seznanjen. Januarja 1946 se je še vedno spraševal, kaj se je zgodilo z bratom Jožetom. Ni vedel, da so ga komunisti umorili med povojnimi pomori. Pri Angležih je dobil službo, v glavnem je stražil pomembne objekte. Razmišljal je o odhodu v ZDA, o drugi službi, ugibal je o možnosti študija (spršaševal se je o duhovniškem poklicu, saj je bil globoko veren). Njegova

pripadnost slovenskemu narodu je bila odločna, podobno njegov odnos do komunizma.

Argentinska Slovenija Sredi leta 1947 se je z drugimi Slovenci vkrca na ladjo, ki je begunce odpeljala čez ocean. Po petindvajsetih dneh so pripluli v Buenos Aires. Tam je prišel v stik s Prekmurci in z rojaki iz Rakitne, menjal je službe in stanovanja ter končno dobil službo v steklarni, kjer je delal do upokojitve. V dnevniku je omenil tudi Jožico, ženo, s katero živi že skoraj 60 let. Kot piše njegov mlajši brat Peter Rot v spremni besedi, je deset let mlajša Jožica Štancer imela nekoliko drugačno zgodbo: rojena je bila v Mariboru, med vojno se je njena družina preselila v Ljubljano, po vojni v taborišča v Avstriji in Italiji, kasneje pa je emigrirala v Argentino.

Zapisi v dnevniku v letih 1947 in 1948 imajo večje časovne presledke, postajajo pa daljši. 27. april 1945 mu je bil pomemben datum. Spomnil se ga je leta 1946, 1947, 28. aprila 1948 pa je zapisal: »Včeraj je minilo tri leta, odkar smo se začeli pomikati iz Postojne proti Gorici v upanju, da se čez nekaj tednov vrnemo.« Slutil je, da je »vse izgubljeno, vse pokopano«. Dvomil je o tem, da bo še kdaj videl domovino, a hrepeneje po njej v njem ni ugasnilo. Tu se dnevnik konča. Zadnji zapis je na sveti večer leta 1948.

Mikrookolje posameznika Potem si je v Argentini ustvaril dom, družino, v bližini je živel nekaj njegovih soborcev (Novljan, Boštjančiča, Brulca ...). Nastala je Slovenska vas in društvo, kamor še danes hodi na prireditve, na klepet in šahirat s še poslednjimi soborci (Jožetom Čampo, Slavkom Revnom, Stanetom Kunčem); pa tudi župnija, v katere cerkev hodi k maši in drugim obredom. Veseli se petih sinov in hčere, skoraj dvajsetih vnukov in že nekaj pravnukov. Slovenijo je po vojni z ženo obiskal trikrat. Prvič v še negotovem času leta 1986, nato pa še dvakrat.

Čeprav so Rotovi zapiski na videz skopi, so iz današnjega zornega kota izjemno dragoceni. Razen kakšne izjeme je vse

zapisal še isti dan, zato so zapisani podatki zelo zanesljivi. Rot piše predvsem o tistem, česar v arhivskih dokumentih, ki veljajo za primarni zgodovinopisni vir, ponavadi ni: o na videz drobnih dogodkih posameznika in njegovega mikrookolja, ki pa so nadvse pomembni za razumevanje medvojne dogajanja.

Napačna terminologija Knjiga je opremljena z opombami, ki sta jih napisala Andrej Rot in Mitja Sunčič. Gre za dragocene podatke, ki dnevniške zapise »navadnega« (domobranskega) vojaka oz. knjigo pomembno obogatijo. Kot pa je v Sloveniji pogosto, v opombah beremo nekatere izraze, ki so si jih že med vojno izmislili komunisti, po vojni pa jih je uporabljala komunistična publicistika zato, da je čim bolj

zameglila stvari in ožigosala političnega nasprotnika. Nujno jih moramo nekaj omeniti. Na strani 26 (in potem v nadaljevanju) pisec opomb za vaške straže uporablja termin MVAC, kar je izrazito tendenciozno (slabšalno). Med vojno je šlo za vaške straže in tako se njihovi pripadniki imenujejo še danes. MVAC je bil italijanski tehnicistični izraz. Zaradi teh dveh razlogov je uporaba termina MVAC napačna in do žrtev komunističnega nasilja krivična.

»Državljska vojna« Na strani 33 je pisec opomb vpeljal termin državljanska vojna, ki ga potem uporablja tudi v nadaljevanju. Zapisal je, da se je med italijansko kapitulacijo in nemško jesen-

sko ofenzivo (1943) državljanska vojna v Ljubljanski pokrajini »zelo zaostila«. Izraz je napačen, še posebej za ta čas, za katerega se (menda) dobro ve, da so komunisti vse svoje partizanske sile pognali v uničevanje protireakcije na njihovo revolucionarno nasilje – protirevolucije torej. Prav ta izraziti partizanski napad po italijanski kapitulaciji in množični pokoli septembra in oktobra 1943 so povzročili silovito protireakcijo: ustanovitev domobranstva na drugačnih osnovah, kot so prej delovale vaške straže. V izrazito specifičnih razmerah revolucije in okupatorjevega režima je prišlo celo do nastanka t. i. črne roke, ki je bila le kopija komunističnih vosovskih umorov.

»Protikomunizem« V opombi na strani 35 (in potem v nadaljevanju) pisec opomb uporablja sintagmi »protikomunistični politiki« in »protikomunistične vojaške formacije«. V *Enciklopediji Slovenije* so sistematično uporabljali tudi sintagmo »protipartizanske enote«. Izrazi so napačni in zato do protirevolucije krivični. Pri vaških stražah in domobrancih je šlo za odgovor (reakcijo) na komunistično partizansko nasilje, zato je najbolj natančen izraz protirevolucija ali protirevolucionarne enote (ali tabor). Prvinsko je šlo za protirevolucijo; za protikomunizem oz. protipartizanstvo pa je šlo le v posledici. V publicistiki in zgodovinopisju ne uporabljamo izrazov, ki opisujejo drugotno (postransko) plat zgodbe, ampak tiste izraze, ki pomenijo bistvo stvari. Ko kdo uporablja komunistično terminologijo, ki je izrazito tendenciozna, je v zdrs ideoloških propagandistov. Čas bi že bil, tudi ob podatku, da smo že dvajset let v demokraciji (in torej zunaj komunističnega režima), da se na področju terminologije začnemo obnašati resno in odgovorno.

Dragocen dokument Kljub tem opombam je knjiga *Leta izgubljene mladosti* z dnevniškimi zapiski Zdenka Rota zelo dragocen dokument. Uredništvo jo je opremilo z množico dokumentarnih posnetkov, ki ji dajejo še večjo vrednost. ■